

پایان نامه دکتری

رشته مدرسی معارف اسلامی

گرایش قرآن و متون اسلامی

روش‌شناسی پاسخ به شبهات اعتقادی

در قرآن

استاد راهنما:

حجة الاسلام والمسلمین دکتر رضا برنجکار

استادان مشاور:

حجة الاسلام والمسلمین دکتر هادی صادقی و حجة الاسلام والمسلمین دکتر محمد احسانی فر

دانشجو:

داوود افقی

اسفندماه ۱۳۹۲

چکیده:

روش‌شناسی به عنوان موضوعی جدید و تازه‌وارد، در عرصه علوم اسلامی مطرح شده است. در حوزه پاسخ به شبهات اعتقادی که بخش مهمی از جنبه دفاعی علم کلام است، نیز می‌توان به روش‌شناسی آن پرداخت. دامنه روش‌شناسی پاسخ به شبهات اعتقادی در این تحقیق، محصور به قرآن کریم است. قرآن به شبهات اعتقادی پاسخ داده و این پاسخ‌گویی مبتنی بر نظام و الگویی بوده است. الگوی قرآنی پاسخ به شبهات اعتقادی، بیانگر اهداف بنیادین و ویژگی‌های پاسخ‌گویی قرآن به شبهات اعتقادی است. این الگو در سطح بنیادین خود مبتنی بر وظیفه ارتباطی قرآن است. وظیفه ارتباطی هر متنی، غرض و هدف آن متن در ارتباط با مخاطب خود است. در میان وظایف ارتباطی قرآن که با بررسی آیات قرآنی بدست آمده، خارج ساختن انسان از ظلمات به نور و رساندن او به کمال و رستگاری، وظیفه ارتباطی نهایی قرآن است و پاسخ‌گویی قرآن به شبهات اعتقادی از این وظیفه ارتباطی نهایی تبعیت می‌کند، در عین حال استحکام بخشیدن و ایجاد ثبات و پایداری در ایمان و عقاید دینی، حفظ سلامت اعتقادی و ایمانی و درمان بیماری‌های اعتقادی، هدایت و اصلاح و روشننگری و آگاهی‌بخشی، اهداف قریب و درجه اول نسبت به پاسخ‌گویی قرآن به شبهات اعتقادی محسوب می‌شوند. ویژگی‌های الگوی قرآنی پاسخ به شبهات اعتقادی، با سطح بنیادین الگوی قرآنی همسو بوده و اهداف و چشم‌اندازهای کلان قرآن از پاسخ به شبهات اعتقادی را تعقیب کرده و در راستای تحقق آن قرار دارد. در بیانی اجمالی و کلی می‌توان از «جدال احسن» به عنوان ویژگی اصلی پاسخ‌های قرآن یاد کرد؛ اما به نحو تفصیلی و با بررسی پاسخ‌های قرآن، می‌توان از اقعان مخاطبه اهتمام به هدایت، توجه به مخاطبه استحکام و ائقان در عین ساده و روان بودن پاسخ‌ها، محوریت دلیل و برهان و ارائه پاسخ در فضایی آرام و به دور از تشنج، به عنوان ویژگی‌های الگوی قرآنی پاسخ به شبهات اعتقادی یاد کرد.

قرآن کریم از روش‌های گوناگونی برای پاسخ به شبهات اعتقادی استفاده کرده است. به لحاظ محتوای پاسخ، قرآن از روش‌های عقلی، حسی و تجربی و فطری و وجدانی استفاده نموده است. به لحاظ شکل و ساختار پاسخ‌گویی نیز، به ۱۴ روش در قرآن دست یافتیم. از میان این روش‌ها، دو روش طرح سؤال و اقرارگرفتن روش‌هایی مقدماتی هستند که قرآن آنها را به تنهایی به کار نمی‌برد. بقیه روش‌ها، روش‌هایی هستند که قرآن آنها را مستقلاً برای پاسخ به شبهه به کار برده است.

در مجموع با بررسی جامع آیات قرآن، بالغ بر ۱۷ روش پاسخ‌گویی از قرآن استخراج شده است. این مسأله نشان از گستردگی و تنوع این روش‌ها در قرآن دارد. تنوع روش‌های پاسخ‌گویی قرآن به شبهات اعتقادی به دلیل تنوع و گوناگونی موضوعات اعتقادی، شبهات و مخاطبان بوده است. روش‌های قرآنی پاسخ به شبهات اعتقادی، ایده‌ها، چشم‌اندازها و اهداف کلان الگوی قرآنی را در سطح بنیادین آن تعقیب کرده و در مسیر تحقق وظیفه ارتباطی قرآن قرار دارند از سوی دیگر پاسخ‌های قرآن به شبهات اعتقادی ویژگی‌ها الگوی قرآنی را دارا می‌باشند.

کاربردسازی الگو و روش‌های قرآنی پاسخ به شبهات اعتقادی، مبتنی بر شناخت الگوی قرآنی و روش‌های آن است. پس از شناخت الگو و روش‌های قرآنی، برای به‌کارگیری آنها، بایستی ابتدا به شناخت، درک و تحلیل دقیق و صحیحی از شبهه دست یافت، و این کار مستلزم شناخت موضوع شبهه، مبانی شبهه، پیشینه شبهه، عوامل پیدایش شبهه، نقطه ضعف و آسیب‌پذیری شبهه، آثار شبهه و فضای شبهه است. بنابراین اولین شرط و لازمه به‌کارگیری الگو و روش‌های قرآنی، شناخت شبهه است. در ادامه و در مرحله پاسخ‌گویی، لازم است با توجه به الگوی قرآنی و بر اساس شناختی که از شبهه حاصل شده، پاسخی دقیق و مناسب برای شبهه تهیه شود، پس از آن باید با رعایت اصول پاسخ‌گویی و پایبندی به آداب اخلاقی آن، پاسخ مورد نظر را به مخاطب ارائه نمود.

کلیدواژه: شبهه، شبهات اعتقادی، الگوی قرآنی، روش، روش‌های قرآنی، پاسخ‌گویی.

فهرست مطالب

۱	مقدمه:	
۶	فصل اول: کلیات و مفاهیم	
۶	۱/۱. کلیات	
۶	۱/۱/۱. بیان مسأله	
۶	۱/۱/۲. سؤالات تحقیق	
۷	۱/۱/۳. فرضیات تحقیق	
۷	۱/۱/۴. پیشینه تحقیق	
۸	۱/۱/۵. ضرورت و اهداف	
۹	۱/۱/۶. جنبه جدید بودن و نوآوری رساله	
۹	۱/۱/۷. ساختار تحقیق	
۱۱	۱/۲. مفاهیم	
۱۱	۱/۲/۱. مفهوم شبهه	
۱۱	۱/۲/۱/۱. شبهه در لغت	
۱۲	۱/۲/۱/۲. مفهوم شبهه در قرآن	
۱۳	۱/۲/۱/۳. مفهوم شبهه در روایات	
۱۶	۱/۲/۱/۴. تعریف برگزیده	
۱۷	۱/۲/۲. مفهوم شک و تفاوت آن با شبهه	
۱۸	۳. مفهوم سؤال و تفاوت آن با شبهه	
۱۹	۱/۲/۴. الگوی قرآنی	
۲۱	۱/۲/۵. روش‌شناسی	
۲۳	۱/۲/۶. پاسخ	
۲۵	۱/۲/۷. شبهات اعتقادی	
۲۷	فصل دوم: الگوی قرآنی پاسخ به شبهات اعتقادی	
۲۸	۲/۱. سطح بنیادین الگوی قرآنی پاسخ به شبهات اعتقادی	
۳۰	۲/۱/۱. انذار و تبشیر	
۳۲	۲/۱/۲. تثبیت قلوب مؤمنین	
۳۳	۲/۱/۳. شفا (درمان)	
۳۴	۲/۱/۴. هدایتگری	
۳۵	۲/۱/۵. افزایش ایمان	
۳۶	۲/۱/۶. واداشتن به تفکر و اندیشه	
۳۷	۲/۱/۷. روشنگری	

۴۰ حکمیت در اختلافات	۲/۱/۸
۴۱ تذکر	۲/۱/۹
۴۲ خارج کردن مردم از ظلمات به نور	۲/۱/۱۰
۴۴ رساندن انسان به رستگاری	۲/۱/۱۱
۴۷ نتیجه‌گیری	
۴۸ ویژگی‌های الگوی قرآنی پاسخ به شبهات اعتقادی	۲/۲
۵۶ اقتاع مخاطب	۲/۲/۱
۶۱ مرحله اول	۲/۲/۱/۱
۶۷ مرحله دوم	۱/۲/۲/۲
۷۱ اهتمام به هدایت	۲/۲/۲
۷۵ توجه به مخاطب	۲/۲/۳
۷۶ گوناگونی روش‌ها	۲/۲/۳/۱
۷۶ ارائه پاسخ‌های متعدد به یک شبهه	۲/۲/۳/۲
۷۸ توجه به مخاطب در انتخاب تمایز پاسخ	۲/۲/۳/۳
۷۸ عدم تحریک مخاطب و دوری از اهانت به او	۲/۲/۳/۴
۷۸ استحکام و اتقان در عین ساده و روان بودن پاسخ‌ها	۲/۲/۴
۸۰ محوریت دلیل و برهان	۲/۲/۵
۸۳ ارائه پاسخ در فضایی آرام و به دور از تشنج	۲/۲/۶
۸۷ نتیجه‌گیری	

فصل سوم: روش‌های قرآنی پاسخ به شبهات اعتقادی ۹۱

۹۱ روش‌های محتوایی	۳/۱
۹۱ عقلی	۳/۱/۱
۹۴ حسی و تجربی	۳/۱/۲
۱۰۰ ارجاع به فطرت	۳/۱/۳
۱۰۲ ارجاع به فطرت با توجه دادن به مخلوقات و نظم حاکم بر آنها	۳/۱/۳/۱
۱۰۴ ارجاع به معرفت فطری خداوند در هنگام گرفتاریهای سخت	۳/۱/۳/۲
۱۰۶ ارجاع به فطرت با توجه دادن به میل فطری جلب منفعت و دفع ضرر	۳/۱/۳/۳
۱۰۹ روش‌های صوری	۳/۲
۱۰۹ روش‌های صوری مقدماتی	۳/۲/۱
۱۰۹ طرح سؤال	۳/۲/۱/۱
۱۱۴ اقرار گرفتن	۳/۲/۱/۲
۱۱۸ روش‌های صوری مستقل	۳/۲/۲
۱۱۸ نقد و رد مبنای شبهه	۳/۲/۲/۱
۱۲۸ نقد و رد لوازم شبهه	۳/۲/۲/۲

۱۳۳	برهان خلف
۱۳۶	۳/۲/۲۳. پاسخ نقضی
۱۳۷	الف) ارائه مصداق نقض از پیشینیان
۱۴۱	ب) ارائه مصداق نقض از عملکرد مخاطب
۱۴۵	۳/۲/۲۴. استفاده از مبنای شبهه‌کننده، نقاط مشترک یا مبنای منطقی غیر قابل انکار
۱۵۳	۳/۲/۲۵. ارائه مثال
۱۵۹	۳/۲/۲۶. نشان دادن تنافی در عقاید شبهه‌کننده
۱۶۳	۳/۲/۲۷. سیر و تقسیم
۱۶۵	الف) قرار دادن مخاطب بین چند محذور
۱۶۹	ب) قرار دادن مخاطب بین دو محذور
۱۷۳	۳/۲/۲۸. احتیاط عقلی
۱۷۶	۳/۲/۲۸. اولویت
۱۷۹	۳/۲/۲۱۰. استدلال به وقوع
۱۸۲	۳/۲/۲۱۱. مطالبه دلیل
۱۸۹	نتیجه‌گیری

فصل چهارم: شبهه به کارگیری الگو و روش‌های قرآنی پاسخ به شبهات اعتقادی ۱۹۳

۱۹۶	۴/۱. شناخت شبهه
۱۹۶	۴/۱/۱. موضوع شبهه
۱۹۸	۴/۱/۲. مبنای شبهه
۲۰۲	۴/۱/۳. پیشینه شبهه
۲۰۴	۴/۱/۴. عوامل پیدایش و طرح شبهه
۲۰۵	۴/۱/۵. نقطه ضعف و آسیب‌پذیری شبهه
۲۰۶	۴/۱/۶. آثار شبهه
۲۰۷	۴/۱/۷. فضای شبهه
۲۰۸	۴/۲. پاسخ‌گویی
۲۰۸	۴/۲/۱. صلاحیت‌های پاسخ به شبهه
۲۰۸	۴/۲/۱/۱. داشتن مهارت مناظره و گفتگو
۲۰۹	۴/۲/۱/۲. تسلط بر روش‌های پاسخ‌گویی
۲۱۰	۴/۲/۱/۳. شناخت عقاید دینی
۲۱۰	۴/۲/۱/۴. تخصص در حیطه موضوع مورد شبهه
۲۱۰	۴/۲/۱/۵. شناخت معالطات
۲۱۱	۴/۲/۲. پاسخ‌یابی
۲۱۱	۴/۲/۲/۱. مبنای پاسخ‌یابی
۲۱۱	الف) توجه به گونه‌های مختلف معارف اعتقادی

۲۱۴ (ب) عدم استفاده از باطل
۲۱۵ (ج) مطابقت با رویکرد شیعه
۲۱۶ (د) مستند بودن پاسخ
۲۱۶ ۴/۲/۲/۲ منابع پاسخ
۲۱۸ ۴/۲/۲/۳ پیشینه پاسخ
۲۱۹ ۲/۴/۴/۲ ارزیابی پاسخ
۲۱۹ ۴/۲/۲/۳ اصول پاسخ‌گویی به شبهات اعتقادی
۲۲۰ ۴/۲/۲/۱ مراعات سطح مخاطب
۲۲۱ ۴/۲/۲/۲ تمرکز و عدم خروج از موضوع
۲۲۱ ۲/۳/۳/۴ نظم در ارائه مطالب
۲۲۲ ۴/۲/۲/۴ بیان ساده، روان و شیوا
۲۲۲ ۴/۲/۳/۵ خودداری از پاسخ‌گویی تا حصول آمادگی کامل
۲۲۳ ۴/۲/۳/۶ داشتن طرح و برنامه برای پاسخ‌گویی
۲۲۴ ۴/۲/۲/۴ آداب اخلاقی پاسخ‌گویی
۲۲۴ ۴/۲/۴/۱ خلوص نیت
۲۲۴ ۴/۲/۴/۲ احترام به مخاطب
۲۲۵ ۴/۲/۴/۳ پرهیز از اهانت به عقاید یا مقدسات مخاطب
۲۲۵ ۴/۲/۴/۴ بردباری و حلم و پرهیز از عصبانیت و تندی
۲۲۶ ۴/۲/۴/۵ حسن استماع
۲۲۷ ۴/۲/۴/۶ انصاف
۲۲۸ نتیجه‌گیری
۲۲۹ نتایج تحقیق
۲۳۱ پیشنهادات
۲۳۲ فهرست منابع